

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

АСОЦИАЦИЯ
НА ИНДУСТРИАЛНИЯ
КАПИТАЛ В БЪЛГАРИЯ

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА
РАЗВИТИЕ НА
ЧОВЕШКИТЕ РЕСУРСИ

**ДИНАМИКА
НА КОМПОЗИТНИЯ ИНДЕКС „ИКОНОМИКА НА СВЕТЛО“
И ПОД-ИНДЕКС „ЗАЕТОСТ НА СВЕТЛО“
ПРЕЗ 2020г.**

**ДОКЛАД ПО ПРОЕКТ BG05M9OP001-1.051-0001
„ПОДОБРЯВАНЕ ДОСТЪПА ДО ЗАЕТОСТ И КАЧЕСТВОТО НА
РАБОТНИТЕ МЕСТА ЧРЕЗ ОГРАНИЧАВАНЕ И ПРЕВЕНЦИЯ НА
НЕДЕКЛАРИРАНАТА ЗАЕТОСТ“**

Декември 2021

1

<https://www.eufunds.bg/>

BG05M9OP001-1.051-0001 „Подобряване достъпа до заетост и качеството на работните места чрез ограничаване и превенция на недекларираната заетост“

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

АСОЦИАЦИЯ
НА ИНДУСТРИАЛНИЯ
КАПИТАЛ В БЪЛГАРИЯ

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА
РАЗВИТИЕ НА
ЧОВЕШКИТЕ РЕСУРСИ

СЪДЪРЖАНИЕ

ИЗПОЛЗВАНИ СЪКРЪЩЕНИЯ.....	3
ВЪВЕДЕНИЕ – ЦЕЛ И СТРУКТУРА НА ДОКЛАДА.....	4
1. РЕЗЮМЕ.....	6
2. КОМПОЗИТЕН ИНДЕКС „ИКОНОМИКА НА СВЕТЛО“	9
2.1. Статистически компонент	11
2.2. Социологически компонент.....	16
3. ПОД-ИНДЕКС „ДЕКЛАРИРАНА ЗАЕТОСТ	21
3.1. Статистически компонент.....	22
3.2. Социологически компонент.....	23

ИЗПОЛЗВАНИ СЪКРЪЩЕНИЯ

АИКБ	-	Асоциацията на индустриалния капитал в България
БНБ	-	Българска народна банка
ДОО	-	Държавно обществено осигуряване
ЕСИФ	-	Европейски структурни и инвестиционни фондове
КИИС	-	Композитен индекс „Икономика на светло“
КСО	-	Кодекс за Социално Осигуряване
МРЗ	-	Минимална работна заплата
МОД	-	Минимален осигурителен доход
МФ	-	Министерство на финансите
НС	-	Народно събрание
НРС	-	Наблюдение на работната сила
НСИ	-	Национален статистически институт
НОИ	-	Национален осигурителен институт
ПИЗС	-	Под-индекс „Заетост на светло“
СБС	-	Структурна бизнес статистика

ВЪВЕДЕНИЕ – ЦЕЛ И СТРУКТУРА НА ДОКЛАДА

Настоящият доклад има за основна цел да представи стойностите на Композитния индекс „Икономика на светло“ (КИИС) и на Под-индекса Заетост на светло (ПИЗС), изчислени въз основа статистически данни за 2020 година. Чрез него на практика се реализира планираното разширяване и актуализиране на КИИС, както и конструирането на нов информационен инструмент - ПИЗС. Изпълнението на тези две задачи е едно от основните направления на работа по *Проекта BG05M9OP001-1.051-0001 „Подобряване достъпа до заетост и качеството на работните места чрез ограничаване и превенция на недеклаираната заетост“*.

Докладът продължава традицията на Асоциацията на индустриалния капитал в България (АИКБ) да бъде ангажирана с процесите на изсветляване на българската икономика, като в частност изчислява и публикува КИИС. Но настоящият доклад има някои различия в сравнение с аналогичните доклади от предходни години.

Преди всичко, докладът разглежда динамиката не само на КИИС, но и на новия ПИЗС, който е създаден в съответствие със заданието на цитирания по-горе Проект. В новия индекс са включени три статистически показателя и седем социологически. Освен това, в доклада са отразени актуализирането и разширяването на КИИС. В хода на изпълнението на цитирания Проект съставът на КИИС е разширен с нови показатели, фокусирани върху трудовия пазар, извършено е прецизиране на методологията на изчисляване на някои от показателите, съобразени са промени на нормативната уредба и данъчните ставки, които имат влияние върху изчисляването на показателите.

И накрая, сменен е срокът, в който се извършват изчисленията за индексите. До 2019 г. КИИС се изчислява в средата на текущата година с предварителни данни за предходната година. От 2020г. обаче, разширяването на индекса с нови показатели, данните за които излизат по-късно през годината, налага изчисленията да се извършват в края на текущата година с окончателните данни за предходната година¹.

В доклада са представени и коментирани стойностите на различните показатели, формиращи индексите за 2020г. и те са сравнени със съответните стойности от предходната 2019 година. Той стъпва на предварителни разработки и материали от цитирания Проект, в които е показано как се изчисляват отделните показатели и как от тях се формира стойността на КИИС² и на ПИЗС³.

Двата индекса КИИС и ПИЗС са свързани, но са различни. ПИЗС е под-индекс на КИИС, т.е. конструиран е въз основа на показатели, които влизат в КИИС. Но в него се използват само тези показатели, които се отнасят до сивите практики на трудовия пазар. Композитният индекс Икономика на светло е по-широк и обхваща освен сивите практики на трудовия пазар, още и сивите практики, идентифицирани в други сектори на икономиката. В този смисъл ПИЗС, използвайки част от показателите на КИИС, надгражда над него, давайки количествено изражение в статика и динамика на тенденциите на сивите практики на трудовия пазар.

¹ Всяка година в периода април - май Националният статистически институт (НСИ) публикува „предварителни“, а до края на месец септември - „окончателни“ данни за икономиката на страната и за основните макроикономически показатели за предходната година. В някои случаи поради промяна на методологията или на базите за изчисление се публикуват и „ревизирани“ данни за предходни години.

² Доклад Д231 разглежда конструирането на КИИС.

³ Доклад Д213В разглежда конструирането на ПИЗС.

Двата индекса са така конструирани, че тяхното покачване отразява изсветляване на икономиката, т.е. намаляване на проявленията на сивата икономика. И разбира се, обратно – спадането на техните стойности е сигнал за отстъпление на светлата икономика, т.е. за разширяване на сивите практики за сметка на светлата икономика.

Структурата на доклада е следната. В Раздел 1. е представено кратко резюме с основните резултати от доклада. В Раздел 2. е анализирана динамиката на Композитния индекс Икономика на светло и на показателите, които го съставят. Динамиката на Под-индекса Заетост на светло и на неговите показатели е разгледана в Раздел 3.

1. РЕЗЮМЕ

Стойностите на КИИС и ПИЗС бележат спад през 2020г., спрямо 2019 г., което означава, че сивата икономика относително се е разширила за този период. За 2020 г. КИИС има стойност 77.49, което представлява спад от 1.05 единици в сравнение с 2019 година, когато стойността му е 78.54. а ПИЗС спада от 78.87 на 78.31.

В настоящия доклад за първи път се публикуват стойностите на ПИЗС, който е нов информационен инструмент. Но АИКБ изчислява и публикува стойностите на КИИС от 2010 г. и за целия период до сега този индекс показва устойчива тенденция към нарастване с единствено изключение през 2014 година. Тази динамика отразява тенденцията за изсветляване на българската икономика, която може да се обясни с присъединяването на страната към Европейския съюз, настъпилите в резултат на това законодателни и институционални промени и най-вече с

работата на няколко последователни правителства, които полагат усилия и предприемат целенасочени мерки за ограничаване на сивата икономика.

Сега, за първи път след 2014 г., отново се наблюдава пречупване на тенденцията за изсветляване на българската икономика - сивата икономика, неформалните практики са се разширили. Това е неблагоприятно явление, но то не е необичайно и неочаквано, защото годините 2014-та и 2020-та са кризисни години за българската икономика. Макар тези кризи да имат съвсем различен характер, те мотивират сходно поведение за икономическите субекти. Когато икономиката е в криза, сивите практики имат тенденцията да се разрастват. Това явление е наблюдавано в много страни и е отразено в икономическата литература.

Анализът на отделните компоненти и показатели, които съставят двата индекса, дава детайлизирана картина на измененията в проявленията на сивите практики. Той е изложен в следващите раздели на доклада и от него се вижда по какъв начин икономическите субекти са реагирали на икономическата криза през 2020 г., породена от пандемията COVID 19.

В условията на тежка криза за редица икономически дейности (спад на Реалния Брутен вътрешен продукт с 4.4%), много фирми изпитват сериозни финансови затруднения, други направо спират работа за по-кратки или по-дълги периоди, освобождава се персонал (броят на заетите намалява с повече от 111 хил. човека), намаляват доходите. Такава среда неизбежно мотивира икономическите субекти към прилагането на сиви практики с цел да превъзмогнат кризата.

Анализът на отделните показатели на КИИС и ПИЗС дава основание да се направи заключението, че най-много са се разпространили сивите

практики, свързани с трудовия пазар. В стремежа за оцеляване някои фирми са наемали работници и служители без договори или с договори, но с условия за „доплащане в плик“. В условията на загубени работни места и несигурност за дълбочината и продължителността на кризата, работници и служители са се съгласявали да работят при тези условия.

По този начин през 2020 г. в българската икономика са се срещнали две сили, въздействащи върху мотивацията за поведение на икономическите субекти. От една страна е тенденцията за прилагане на сиви практики с цел оцеляване и от друга страна са държавните програми за подпомагане, чиято конструкция в много случаи предполага мотивация за изсветляване на възнагажденията. Динамиката на показателите от двата индекса дава основание да се каже, че в крайна сметка е доминирала първата тенденция.

Причините за това са две. Първата е, че програмите за подкрепа от страна на държавата се оказаха забавени и с недостатъчно покритие. Втората причина има по-дългосрочен характер. До 2020 г., в продължителен период от време, се наблюдава натиск върху пазара на труда, който вероятно ще продължи и през следващите години, след като пандемичната криза отmine, ако нищо не се промени. Става дума за продължаващото непропорционално увеличение на минималната работна заплата (МРЗ), административното определяне на МОД, продължаващата несигурност, свързана с пенсионноосигурителните отношения, липсата на ясна, директна и неизкривена връзка между осигурителен доход и получавана пенсия в бъдещето при първия стълб на пенсионната система

(ДОО). Тези фактори действат от доста време и не мотивират заетите да се осигуряват върху реалните си доходи.

Спадът на КИИС и ПИЗС отразява неблагоприятна динамика – относително нарастване на сивата икономика, но положението не е драматично. Това се е случвало и е възможно да има такива епизоди и в бъдеще. По-важното е как ще се развие динамиката на сивата икономика занапред – дали 2020 г. ще отбележи само краткосрочна корекция на наблюдаваната до този момент тенденция за намаляване на сивата икономика или годината ще бъде начало на период, в който сивата икономика ще нараства.

Бъдещата динамика на сивата икономика е много важна, защото нейният дял в страната остава относително висок. Редица международни проучвания определят България като страната с най-висок дял на сивата икономика от всички страни в Европейския съюз. Това е пречка за нейното икономическо и социално развитие и има очевидна необходимост от задълбочен анализ на това явление и по-нататъшни мерки за ограничаването му и свеждането му до много по-ниско ниво.

2. КОМПОЗИТЕН ИНДЕКС „ИКОНОМИКА НА СВЕТЛО“

За 2020 г. КИИС има стойност 77.49, което представлява спад в сравнение с 2019 година, когато стойността му е 78.54. Това означава, че в сравнение с 2019 година, светлата част на българката икономика е отстъпила и относителният дял на сивата икономика (икономиката в сянка) се е разширил. Динамиката на отделните компоненти на индекса е показана в Таблица 1.

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

АСОЦИАЦИЯ
НА ИНДУСТРИАЛНИЯ
КАПИТАЛ В БЪЛГАРИЯ

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА
РАЗВИТИЕ НА
ЧОВЕШКИТЕ РЕСУРСИ

Таблица 1. Стойности на КИИС

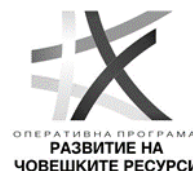
	Тегло	2019	2020
Статистически компонент	50%	42.78	43.38
Социологически компонент	50%	35.76	34.11
Работодатели	30%	21.60	21.18
Работници и служители (наети)	20%	14.16	12.93
Общо	100%	78.54	77.49

Източник: Собствени изчисления

Както се вижда от таблицата, двата компонента на КИИС имат разнопосочна динамика. Статистическият компонент леко нараства с 0.6 единици (от 42.78 на 43.38), докато социологическият компонент намалява с 1.65 единици. Тъй като двата компонента имат еднакво тегло, нетният ефект върху КИИС е намаление с 1.05 единици.

Причините за тази динамика се разглеждат по долу в доклада, в съответните раздели, посветени на отделните компоненти. Но на нивото на агрегатния КИИС, следва да се отбележат няколко факта.

За целия период от 2010 до 2019 година КИИС показва устойчива тенденция към нарастване – за този период индексът се покачва от 63.83 до 78.54. Тази динамика отразява тенденцията за изсветляване на българската икономика, резултат от редуцирането и премахването на редица сиви практики. Единственото изключение от тази благоприятна тенденция е през 2014г., когато Индексът отбелязва спад спрямо 2013 година. Този спад се оказва еднократен и в следващите години КИИС продължава да нараства с всяка следваща година. Сега, през 2020г., за

първи път след 2014г., тенденцията се пречупва отново и индексът бележи спад.

Този спад индикира относително нарастване на сивата икономика, което не е благоприятно като явление. Но в същото време трябва да се отбележи, че то не е неочаквано. Годините 2014-та и 2020-та са кризисни години за българската икономика, макар кризите да имат съвсем различен характер. А когато икономиката е в криза, сивите практики имат тенденцията да се разрастват. Това явление е наблюдавано в много страни и е отразено в икономическата литература.

В този смисъл, спадът на КИИС отразява неблагоприятна динамика – относително нарастване на сивата икономика, но положението не е драматично. Това се е случвало и е възможно да има такива епизоди и в бъдеще. По-важното е как ще се развие динамиката на сивата икономика занапред – дали 2020 г. ще отбележи само краткосрочна корекция на наблюдаваната до този момент тенденция за намаляване на сивата икономика или годината ще бъде начало на период, в който сивата икономика ще нараства.

2.1. Статистически компонент

Статистическият компонент на КИИС се състои от 7 показателя, като два от тези показатели (Акцизи и Международна търговия) имат по два под-показателя. Данните за стойностите на тези индикатори са показани в Таблица 2. В нея се виждат стойностите на отделните индикатори, теглата, с които те се претеглят и техните претеглени стойности, които образуват статистическия компонент на КИИС.

Таблица 2. Стойности на показателите от статистическия компонент на КИИС

	Тегло	2019		2020	
		Стойност	Претеглена стойност	Стойност	Претеглена стойност
Разплащания в брой	20.00%	76.77	15.35	79.00	15.80
Деклариран ДДС	13.56%	92.50	12.54	94.92	12.87
Осигурени заети	5.50%	88.35	4.86	88.17	4.85
Наети с договор	1.58%	97.69	1.54	98.20	1.55
Деклариран трудов ресурс	5.50%	89.79	4.94	87.25	4.80
Акцизи			3.28		3.24
Акцизи - тютюневи изделия	3.28%	92.42	3.03	92.25	3.02
Акцизи - алкохолни напитки	0.28%	86.67	0.25	76.84	0.22
Международна търговия	0.00%		0.26		0.27
Търговия – ЕС	0.20%	95.27	0.19	96.00	0.19
Търговия извън ЕС	0.10%	73.02	0.07	75.00	0.08
Общо	50%		42.78		43.38

Източник: Собствени изчисления

Стойностите на отделните показатели очертават следната картина. Спрямо 2019г. има съществено подобрене при 2 показателя – Разплащания в брой и Деклариран ДДС. Тяхното повишаване осигурява общо 0.78⁴ единици прираст на КИИС. В същото време по-съществен спад се наблюдава при показателите Деклариран трудов ресурс и Акцизи. Общо те намаляват с 0.18 единици. Останалите показатели се изменят минимално – Наети с договор и Международна търговия се покачват с по

⁴ Всички коментирани стойности на показателите са след претегляне, защото по този начин участват в композитния индекс.

0.01 единица, а Осигурени заети намалява с 0.01 единица. Общата равностметка е, че от 7-те показателя 4 нарастват, а 3 намаляват, като нетния ефект е положителен – статистическият компонент на КИИС нараства с 0.60 единици.

Полученият резултат отразява разнопосочните тенденции, които могат да се наблюдават при различните проявления на сивата икономика. От една страна се отчита относително намаляване на разплащанията в брой, което намалява риска от сиви практики, както и подобрена събираемост на ДДС. В същото време, намалена е събираемостта на акцизите.

Причините за този резултат по отношение на разплащанията за стоки и услуги могат да се намерят в запазената през годината банкова стабилност, по-бавния темп на нарастване на парите в обращение, спрямо балансите в разплащателните сметки, ограничаването на разплащанията в брой и увеличаването на безкасовите разплащания.

По отношение на събираемостта на ДДС роля имат продължаващата в годините поредица от действия на Правителството, МФ и НС за подобряване и усъвършенстване на режима на облагане с ДДС, както и намаляването на данъчната ставка за някои дейности (ресторантьорство, книги, детски храни), като една от мерките на икономическата политика за подпомагане на бизнеса в условията на криза. А показателят за събираемост на акцизите намалява заради акцизите върху алкохолните напитки - статистическите данни отчитат нарастване на потреблението на високо-алкохолни напитки, докато събраните акцизи намаляват, спрямо 2019 година.

Прави впечатление, също така, съвкупността от 3-те показателя, свързани с трудовия пазар – Осигурени заети, Наети с договор и Деклариран трудов ресурс. Наети с договор нараства с 0.01 единица, а Осигурени заети намалява с 0.01 единица, като по този начин взаимно се компенсират. Но показателят Деклариран трудов ресурс намалява с 0.14 единици. Като цяло ефектът от динамиката на трите показателя е негативен, което дава отражение и на статистическия компонент на ПИЗС, коментирано по-долу в Раздел 3.1.

Показателят Акцизи се формира от два под-показателя – Акцизи тютюневи изделия и Акцизи – алкохолни напитки. През 2020 година се наблюдава минимален рът на Акцизи – тютюневи изделия, който по начало е един от индикаторите с най-висока стойност. Това е резултат на факта, че през последните години бяха направени много усилия и беше отчетен съществен напредък за пресичане на контрабандните канали и намаляване на търговията с цигари без бандероли. Така в България се отчита един от най-ниските проценти на търговия с контрабандни цигари, сравнено с другите европейски страни и със средното равнище за Европа.

При под-показателя Акцизи – алкохолни напитки динамиката е обратна – има намаление. То се наблюдава въпреки наложилата се тенденция в последните години на активна контролна дейност на Агенция “Митници“ и Националната агенция по приходите, изразяваща се в засилени проверки и дистанционен контрол при производителите и при търговците на алкохолни напитки. Тук проблемите са основно в структурата на индустрията, която се характеризира от една страна с множество корпоративни производители, но освен това и със стотици

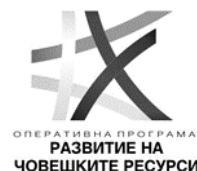

малки производители (селски казани) и дори с възможности за домашно производство. Всичко това обективно затруднява контрола на тази дейност. В същото време икономическата криза през 2020 г., довела до загубени работни места и намалени доходи, е насочила поведението на потребителите към търсене на продукти с по-ниски цени, което е естествената ниша на сивите продажби.

Макар наблюдаваното намаляване на под-показателя да не е тревожно голямо, все пак следва да му се обърне внимание. То показва, че усилията за ограничаването на сивата икономика следва да са перманентни, те трябва да продължават и да се променят съобразно специфичните прояви на сивите практики. Постигнатото на даден етап много лесно може да бъде пропиляно в случай на „отпускане“ сред компетентните органи.

Показателите „Международна търговия – ЕС“ и „Международна търговия – извън ЕС“ на практика запазват стойностите си. Тук трябва да се отчете, че източник на данни за изчисляване на показателя „Външна търговия – ЕС“ е базата данни COMEXT, която се предоставя от Евростат и данните от статистическите бюра на Турция, Украйна, Република Северна Македония, които се съпоставят и сравняват с данните за „Външна търговия“, предоставени от НСИ на България. Данните от тези източници са предварителни и практиката показва, че те често се ревизират. В резултат на това изчисленията за тези показатели могат да търпят промени.

Както се вижда от анализа на показателите, онези практики на сивата икономика, които са се разширили и противодействат на тенденцията на

изсветляване на българската икономика са свързани с COVID 19 кризата през 2020 година. Тази криза е много специфична и доведе до това, че редица икономически дейности като въздушен транспорт, хотелиерство, ресторантьорство, развлекателна индустрия, туризъм и др., както и свързаните с тях доставчици функционират с намален капацитет или не функционират изобщо за определени периоди. В същото време мерките за подкрепа от страна на държавата се оказаха забавени и с недостатъчно покритие, загубени са работни места, намалели са доходите. В резултат на това не е неочаквано, че в стремежа за оцеляване някои фирми са наемали работници и служители без договори или с договори, но с условия за „заплати в плик“. Не е неочаквано и че в условията на загубени работни места и несигурност за дълбочината и продължителността на кризата работници и служители са се съгласявали да работят при тези условия.

2.2. Социологически компонент

Социологическият компонент на КИИС се формира от два под-компонента - Работодатели и Работници и Служители. Първият от тях е съставен от 11 показателя, а вторият от 7 показателя, като показателите и на двата под-компонента се изчисляват въз основа на отговорите на анкета, проведена в началото на 2021г. с репрезентативни групи от съответните респонденти. По същество този компонент отразява мнението на работодателите (бизнеса) и работниците и служителите (наемния труд) относно проявленията, размерите и динамиката на сивата икономика.

Резултатите за отделните показатели са представени в Таблица 3. и Таблица 4. В тях, също както в Таблица 2, след наименованието на всеки

показател са показани по пет числа, които са съответно: теглото, с което показателят участва в Композитния индекс, стойността на показателя и стойността на показателя след претегляне съответно за 2019 г. и 2020 година.

През 2020 година стойността на социологическият компонент спада на 34.11, след като през 2019г. е била 35.76. Стойността на този компонент през 2019г. е най-високата, която е регистрирана след 2010г., т.е. наблюдава се пречупване на устойчивата до този момент (с изключение на 2014г.) тенденция за нарастване на тази стойност.

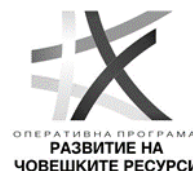
За този резултат има обективни причини, които се виждат от хетерогенната динамика на показателите от статистическия компонент. Но тук следва да се отчете и характера на социологическия компонент. По същество той отразява мненията, перцепцията, усещането на различни икономически субекти относно проявленията на сивата икономика. И макар големият брой респонденти и репрезентативността на извадките да предполагат неизместеност на оценките, все пак вероятно в някаква степен върху стойностите на социологическия компонент е оказала въздействие и политическата среда през 2020 година. Годината беше кризисна в икономическо отношение заради пандемията, но тя беше кризисна и в политическо отношение. Политическите вълнения и масовите протести, и най-вече разкритията за корупционни практики и източване на публични ресурси вероятно са повлияли в негативна посока за нагласите на респондентите по отношение на мащаба на сивата икономика.

Намалението на социологическият компонент се формира от намаление и при двете му под-компоненти – при Работодателите спадът е

от 21.60 на 21.18, а при Работниците и служителите спадът е от 14.16 на 12.93. Това означава, че и работодателите (макар в по-малка степен) и наетите (в по-голяма степен) считат, че през 2020г. сивата икономика се е разширила за сметка на светлата част от икономиката.

Таблица 3. Стойности на показателите от социологическия компонент на КИИС – Работодатели

	Тегло	2019		2020	
		Стойност	Претеглена стойност	Стойност	Претеглена стойност
Пазар на труда - работа с договори	1.7%	69.7	1.16	69.6	1.18
Пазар на труда - работа с договори на пълно възнаграждение	1.7%	56.7	0.95	78.6	1.15
Пълно отчитане на реализираната продукция	3.3%	81.2	2.71	73.0	2.41
Легален внос и износ	3.3%	80.0	2.67	71.0	2.34
Коректно деклариране на мита и данъци	3.3%	73.4	2.45	70.2	2.32
Коректно възстановяване на ДДС	3.3%	81.3	2.71	76.4	2.52
Коректно провеждане на обществени поръчки	3.3%	65.2	2.17	63.1	2.08
Разплащане по банков път между фирми	1.7%	75.4	1.26	85.6	1.46
Разплащане по банков път на работници и служители	1.7%	78.8	1.31	85.3	1.45
Наличие на система за качество	3.3%	54.5	1.82	64.0	2.11
Дял на светлата икономика	3.3%	71.7	2.39	65.45	2.16

Работодатели – общо	30.0%		21.60		21.18
----------------------------	--------------	--	--------------	--	--------------

Източник: Собствени изчисления

Показателите, отразяващи оценката на бизнеса за разпространението на сиви практики в икономиката (Таблица 3.), са единадесет. За 2020 г. спрямо 2019г. шест показателя намаляват, а пет се повишават. Както бе отчетено по-горе, агрегатният компонент като цяло намалява, което кореспондира с намаляването на последния показател – Дял на светлата икономика, отразяващ мнението на работодателите за общия размер на светлата част на икономиката. Според тях, тази част е намаляла от 71.7% на 65.5%.

Намаление има при практически всички показатели, свързани с финансите на предприятията - реализирането на продукцията, данъците, митата, възстановяването на ДДС. Това вероятно се дължи на финансовите затруднения, изпитвани от много предприятия през кризисната 2020г.

Двата показателя за разплащания по банков път (с контрагенти и с работници и служители) продължават да растат, което е резултат на тенденцията на повишаване на финансовата култура във връзка с цифровизацията и естественото разширяване на дела на електронни транзакции в България и внедряването на редица нови продукти и услуги в тази област, като например разширяването на безконтактните плащания. Динамиката на тези показатели кореспондира с отчетеното в статистическия компонент относително намаляване на разплащанията в брой и съответно намаляване на риска от неформални транзакции.

Като проблемни области следва да се разглеждат отново сферата на обществените поръчки и лицензионните и разрешителните процедури.

Това е един от показателите, който за поредна година намалява своята стойност. Динамиката му заслужава внимание, поради продължаващите проблеми с обществените поръчки - както по отношение на усвояването на средствата от ЕСИФ, така и на средствата, разходвани през държавния бюджет.

Показателите, отразяващи оценката на наетите за разпространението на сиви практики в икономиката (Таблица 4.), са седем. Шест от тях намаляват през 2020 г. спрямо 2019 година. Единственият показател, отчитащ повишаване, е Основна работа с договор на пълно възнаграждение, което кореспондира и с оценката на работодателите относно повишената степен при работата с официални договори.

Всички останали показатели бележат спад, което е резултат на два фактора. От една страна е действащият от дълго време натиск върху заетостта на нискоквалифицираните работници и служители, оказан от административното и несъразмерно увеличение на МРЗ, което е създавало в икономически активното население усещане за „посивяване“ на ситуацията на пазара на труда. От друга страна е влиянието на икономическата криза, довела до освобождаване на работници и намаляване на доходите.

Таблица 4. Стойности на показателите от социологическия компонент на КИИС – Работници и служители

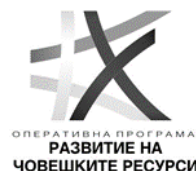
	Тегло	2019		2020	
		Стойност	Претеглена стойност		Претеглена стойност
Основна работа с договор	1.7%	85.6	1.43	73.4	1.25

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

АСОЦИАЦИЯ
НА ИНДУСТРИАЛНИЯ
КАПИТАЛ В БЪЛГАРИЯ

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА
РАЗВИТИЕ НА
ЧОВЕШКИТЕ РЕСУРСИ

Основна работа с договор на пълно възнаграждение	1.7%	45.1	0.75	63.5	1.08
Допълнителна работа с договор	1.7%	89.2	1.49	75.2	1.28
Допълнителна работа с договор на пълно възнаграждение	1.7%	76.2	1.27	52.5	0.89
Издаване на касови бележки за стоки	3.3%	85.5	2.85	79.7	2.63
Издаване на касови бележки за услуги	3.3%	48.3	1.61	46.1	1.52
Коректно деклариране на данъци върху доходите на физическите лица	6.7%	71.4	4.76	63.9	4.28
Работници и служители	20.0%		14.16		12.93

Източник: Собствени изчисления

Разликите между стойностите на отделните показатели очертават областите, в които са нужни повече усилия за противодействие на сивата икономика. Тези области според представителите на бизнеса са преди всичко свързани с необходимостта от ограничаване на работата без официални договори и подобряване на прозрачността и гарантирането на реална конкуренция при провеждането на обществените поръчки и разрешителните и лицензионните режими. Според работниците и служителите най-проблемните области остават издаването на касови бележки при продажбите на услуги и работата (основна и допълнителна) с официални договори, но с неофициално „заплащане в плик“.

3. ПОД-ИНДЕКС „ЗАЕТОСТ НА СВЕТЛО“

ПИЗС е съставен на базата показатели, които се отчитат от КИИС, но само тези от тях, които са свързани с пазара на труда. Неговата конструкция е аналогична на КИИС – съставен е от два компонента Статистически и Социологически. Подобно на КИИС нарастването на

ПИЗС се свързва с изсветляване на икономиката, а намаляването с „посивяване“. Индексът е фокусиран само върху трудовите отношения и в този смисъл дава по-стеснена картина на явлението сива икономика, отколкото КИИС, но в същото време заостря вниманието върху трудовия пазар, където проблемите са най-съществени и с най-дългосрочно въздействие.

Стойностите на ПИЗС и на неговите компоненти са показани в Таблица 5. и както се вижда от нея, индексът намалява от 78.87 за 2019 г. на 78.31 за 2020 година.

Таблица 5. Стойности на ПИЗС

	Тегло	2019	2020
Статистически компонент	50%	45.10	44.50
Социологически компонент	50%	33.77	33.81
Работодатели	30%	18.96	20.58
Работници и служители (наети)	20%	14.81	13.23
Общо	100%	78.87	78.31

Източник: Собствени изчисления

3.1. Статистически компонент

Както бе отбелязано в Раздел 2.1., при обсъждането на статистическия компонент на КИИС, показателите, свързани с трудовия пазар намаляват. При КИИС, другите показатели, отчитащи проявленията на сивите практики, извън трудовия пазар, нарастват и затова статистическият компонент на КИИС като цяло нараства. Но когато се отчитат с по-тесен фокус, само показателите за трудовия пазар,

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

АСОЦИАЦИЯ
НА ИНДУСТРИАЛНИЯ
КАПИТАЛ В БЪЛГАРИЯ

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА
РАЗВИТИЕ НА
ЧОВЕШКИТЕ РЕСУРСИ

динамиката е неблагоприятна – статистическият компонент на ПИЗС спада от 45.1 на 44.5, т.е. сивите практики на трудовия пазар са се разширили в сравнение с 2019 година. Конкретните стойности са показани в Таблица 6.

Таблица 6. Стойности на показателите от статистическия компонент на ПИЗС

	Тегло	2019		2020	
		Стойност	Претеглена стойност	Стойност	Претеглена стойност
Осигурени заети	22%	88.35	19.4	88.17	19.3
Наети с договор	6%	97.69	6.1	98.20	6.1
Деклариран трудов ресурс	22%	89.79	19.6	87.25	19.1
Общо	50%		45.1		44.5

Източник: Собствени изчисления

Причината за спадането на статистическия компонент е преди всичко заради показателя Деклариран трудов ресурс. Според него, официално декларираното използване на труд срещу заплащане и реалното използване на трудов ресурс са намалели заради кризата, но първото е намаляло повече, отколкото второто. Разликата в броя на отработените човекочасове от наетите лица в нефинансовите предприятия, според НРС и според отчетите на предприятията от СБС се е увеличила с над 57 млн. – от 331.8 млн. през 2019 на 389.3 млн. през 2020 година. Освен това, през 2020 година разликата между заетите лица (15 + години), отчетени от НСИ и осигурените в НОИ лица, след отчитане на неплатените семейни работници и работещите пенсионери, се е намалила с около 7 хил. души, но относително се е увеличила, спрямо броя на

заетите, които са намалели с над 111 хил. души. Това води до минимален спад и на показателя Осигурени заети.

3.2. Социологически компонент

Като цяло социологическият компонент на ПИЗС бележи минимален ръст от 0.04 единици за 2020 г., спрямо 2019 година (отделните под-компоненти и показатели за представени в Таблица 7.). Този ръст не е достатъчен да компенсира намалението на статистическия компонент и затова ПИЗС в крайна сметка намалява.

Таблица 7. Стойности на показателите от социологическия компонент на ПИЗС

	Тегло	2019		2020	
		Стойност	Претеглена стойност	Стойност	Претеглена стойност
Работодатели	30%		18.96		20.58
Пазар на труда - работа с договори	15%	69.7	10.46	69.6	10.44
Пазар на труда - работа с договори на пълно възнаграждение	15%	56.7	8.51	78.6	10.14
Работници	20%		14.81		13.23
Основна работа с договор	5%	85.6	4.28	73.4	3.67
Основна работа с договор на пълно възнаграждение	5%	45.1	2.26	63.5	3.18
Допълнителна работа с договор	5%	89.2	4.46	75.2	3.76
Допълнителна работа с договор на пълно възнаграждение	5%	76.2	3.81	52.5	2.63
Общо	50%		33.77		33.81

Източник: Собствени изчисления

От гледна точка на състава и структурата на ПИЗС, прави впечатление, че оценката за сивите практики на трудовия пазар е коренно различна от страна на бизнеса и от страна на работниците и служителите.

И работодателите и наетите считат, че има съществено изсветляване на трудовия пазар по отношение на работата с договори на пълно възнаграждение. Тук мненията на двете групи респонденти съвпадат и това вероятно е резултат от действащите през 2020 г. правителствени програми за подпомагане в условия на криза, които бяха така регламентирани, че стимулираха в определена степен изсветляването на реалните възнаграждения.

Виждането, че има съществено изсветляване на възнагражденията доминира в оценката на работодателите и затова под-компонентът Работодатели отчита положителна динамика. Но в същото време, по мнение на наетите, други практики на трудовия пазар са се влошили и затова тяхната преценка е за негативна динамика на трудовия пазар като цяло. Увеличила се е работата без официален договор за основна работа (това кореспондира и с оценката на работодателите), в по-голяма степен се е увеличила работата без договор на допълнителна работа и по-съществено са „посивели“ част от възнагражденията при допълнителна работа. Това е била реакцията на фирми и индивиди, които са били в по-затруднено финансово положение и до които покритието на програмите за подкрепа вероятно не е достигнало. Явно тази тенденция е надделяла, така че като цяло мненията на респондентите, отчетени чрез социологическите анкети, показват определено разширяване на сивата икономика.